

Οι συνθήκες εργασίας στο Δημοτικό τραγούδι

Του Δημητρίου Τάγκα,
Ναυπηγού Μηχ/γου Μηχ. Επιθεωρητή Εργασίας

Το δημοτικό τραγούδι είναι δημιούργημα του ανώνυμου ανθρώπου και κατέχει αναντήρητα σημαντική θέση μεταξύ των μνημείων του λόγου του λαού μας. Είναι μια έκφραση που υιοθετήθηκε από τον υπόλοιπο κόσμο, αγαπήθηκε και έγινε κτήμα του και τελικά ο ίδιος ο λαός συνέβαλε στη διάδοσή του και στη διάσωσή του διαχρονικά.

Το δημοτικό τραγούδι και γενικά το τραγούδι, παράγεται από καταστάσεις έντονης συναισθηματικής φόρτισης. Κατοπτρίζουν πιστά και τέλεια τη ζωή και τα ήθη, τα συναισθήματα και τη διανοήση του λαού. Η θεματολογία του καλύπτει κυρίως την αγάπη, την ξενιτιά, ιστορικά γεγονότα, το πόθο για ελευθερία, τη λεβεντιά, τη γέννηση (νανουρίσματα) και το θάνατο (μοιρολόγια) αλλά δεν λείπουν σκέψεις και προτροπές για τις αξίες και τα αγαθά της ζωής.

Σήμερα έχουν εκλείψει λίγο ή πολύ οι συνθήκες που συνετέλεσαν κάποτε στην άνθηση του Δημοτικού τραγουδιού.

Η εργασία, σημαντικότατο συστατικό της προσωπικότητας των ατόμων και οι κίνδυνοι που υπάρχουν κατά την εκτέλεσή της δεν πέρασαν απαρατήρητα από το δημιουργό του δημοτικού τραγουδιού, ο οποίος έδειξε με τον τρόπο του την εκτίμηση στις καλές συνθήκες εργασίας και την αντιπάθειά του στις δυσμενείς. Μέσα στα δημοτικά τραγούδια, ανεξάρτητα από τη θεματολογία τους, μπορεί να διαπιστωθεί η στάση και η άποψη των ανθρώπων γύρω από αρκετά θέματα που σχετίζονται με την εργασία καθώς η αντιμετώπιση και η θεώρηση των συνθηκών εργασίας.

Οι συνθήκες εργασίας δεν είναι στη βασική θεματολογία των δημοτικών τραγουδιών, παρότι υπάρχουν ορισμένα που είναι εμπνευσμένα από αυτήν.

Ορισμένα από τα θέματα που σχετίζονται με την εργασία στα δημοτικά τραγούδια είναι:

Καταρχήν η εργατικότητα θεωρείται προτέρημα και ιδιαίτερα στην περίπτωση της γυναίκας, αυτή που εκτιμάται στην κοινωνία και υπολογίζεται είναι η εργατική γυναίκα ενώ αντίθετα αντιμετωπίζεται σκωπτικά η ακαμάτρα.

*Πέντε μήνες έξι αδράχτια
Πότε τα 'γνεσα η πλατώνα;'*¹

Σε άλλο παρόμοιο τραγούδι:

*Τρεις κακές μου συννυφάδες
Με φωνάζουν ακαμάτρα
Ακαμάτρα εγώ δεν είμαι
Αζία και καλύτερ' είμαι
Πέντε χρόνια κι έξι μήνες
Έπλεχα 'να δράχτι 'νέμα*

.....
(Ακαδημία Αθηνών, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, τα Γ 319*)

Σε παραλλαγή του τραγουδιού αυτού στην περιοχή των Μεσογείων:

*Το Μάη έβαλ' αργαλειό να φτιάξω τα προικιά μου
Πήγαν και κατηγορήσαν κάτω στην πεθερά μου.
Της λέν' πώς ήμουνα μπεκρού, πως είμαι και τεμπέλα.*

(Τα τραγούδια των γυναικών στα Μεσόγεια, Βάσω Κιούση, «Εντός», 1998)

Στη Ρόδο για την ακαμάτρα

*Ακαμάτρα κι α με λέσι
Μα εγώ καματηρή 'μαι
Κι έκλωσα όλον το χρόνο
Έναν αγραπάκονⁱⁱ όργο
Κι έπλυνα το στο κουτάλι*

.....
*Αγιά Δευτέρα σώσε με
Και Τρίτη και Τετράδη
Και Πέφτη και Παρασκευή
Δουλειά να μη σας κάμω*

.....

Σε άλλο τραγούδι επίσης

*Η Γιούλα που 'ταν έζυπνη κοπέλα
Σηκώνονταν δυο ώρες μέρα*

Σε αντίθεση με την ακαμάτρα η εργατική γυναίκα η οποία γνωρίζει να εκτελεί τις εργασίες που σύμφωνα με τα κρατούντα την εποχή εκείνη ταίριαζαν στο φύλλο της είναι προτιμητέα και ως σύζυγος:

*Τα παλικάρια τα καλά, θέλουν καλές κοπέλες
Να ξέρουν ρόκα κι αργαλειό, να ξέρουν να υφαίνουν.*

Η απασχόληση σε εργασίες που προκαλούν ιδιαίτερη σωματική κόπωση θεωρείται κοινωνικά κατώτερη σε αντίθεση με την απασχόληση σε εργασίες πνευματικές ή σε εκείνες με λιγότερη σωματική κόπωση. Η αναγνώριση ως ιδιαίτερα δυσμενών συνθηκών εργασίας εκείνων οι οποίες καταπονούν σωματικά τους εργαζόμενους και γίνονται σε επιβαρυνμένο εργασιακό περιβάλλον όπως πχ με αυξημένη παρουσία βλαπτικών φυσικοχημικών παραγόντων ή υπάρχει πιθανότητα θερμικής καταπόνησής των εργαζομένων.

*«Εγώ ήμουν τ' αρχοντόπουλο με τους πολλούς παράδες,
και τώρα πώς κατάντησα να φτιάχνω εγώ μασιάδεςⁱⁱⁱ»*

Σ' άλλο τραγούδι επίσης:

*«Μάνα με κακοπάντρεψες και μ' έδωκες στους κάμπους,
εγώ στους κάμπους δε βαστώ, ζεστό νερό δεν πίνω*

Πολίτης 105

Οι εργασίες που γίνονται στα πεδινά, με κορυφαίο τον θερισμό είναι πολύ περισσότερο κοπιαστικές από τις εργασίες που την ίδια χρονική εποχή γίνονται στα ορεινά (πχ κτηνοτροφικές εργασίες). Στο επόμενο απόσπασμα τραγουδιού φαίνεται η δυσaréσκεια της γυναίκας προς τις εργασίες θερισμού:

.....
*Παραστημό^{iv} παραγλυμό^v μ' εβάλαν να θερίσω
Για να με δέρνει ο άνεμος κι ο ήλιος να μαυρίσω,
Κρίθινο, κρίθινο ψωμί και λίγο κι όλη με κι όλη μέρα μέσ' στον ήλιο.
Όντας θα φύγω απ' το κελί^{vi} και πάω σια^{vii} απ' τη σκάλα
Μου έρχεται μωρέ παιδιά, να πάω για κρεμάλα*

Άλλο ένα τραγούδι που αναφέρεται στο αλώνισμα που και αυτό γίνεται σε δυσμενέστατες συνθήκες:

*Εγώ περνάω κι αντιπερνάω στις Μαρουδής τ' αλώνι
Όπου αλωνίζουν δώδεκα, κι όπου συμπάζουν δέκα
Κι η Μάρω με τη μάνα της τριγύρω λαγανίζει^{viii}
Κι η μάνα της της έλεγς κι η μάνα της της λέει
Μάρω μ' μη κουρνιαχτίζεσαι και μη σε ψένει ο ήλιος
Τον κουρνιαχτό τον αγαπώ, τον ήλιο γω το θέλω...*

Αραβαντινός 212, Πολίτης 136.

Σημειώνουμε μερικά δίστιχα που δεν είναι καμωμένα σε αγροτικό αλλά σε εργατικό περιβάλλον και αφιερωμένα στους καπνεργάτες. Εκφράζουν αρκετά επιγραμματικά την κοινωνική αδικία, τη λαϊκή εγκαρτέρηση και τις μικρές χαρές και ελπίδες αυτών των εργαζομένων. Ο λαός, τα λίγα αλλά στέρεα συμπεράσματά του για τη ζωή εννοεί να τα πει καλά και να τα διδάξει:

*Αν πας σε σπίτι καπνιτζή^{ix}, θα δεις και θα θαμάξεις
Ουδέ νερό θα βρεις να πεις και κάθισμα να κάτσει*

*Μάστορα καλέ μάστορα, για κοίτα το ρολόγι σ'
Κι αν είναι η ώρα δώδεκα, να σηκωθούμε όλες*

*Μην αγαπήσεις καπνιτζή τον παλιοκιτρινιάρη
Αγάπα τσαγκαρόπουλο, πο 'χει μεγάλη χάρη*

*Ο καπνιτζής γνωρίζεται απ' την περπατησιά του,
Τρίζουν τα παπουτσάκια του, τρίζει κι η φορεσιά του*

*Το Σάββατο πλησίασε, πληρών'ται οι καπνεργάτριες,
Μαραίνονται τα' αφεντικά, που δίνουν τους παράδες.*

Ι. Πέτσης, σελ 132

Η χρονική διάρκεια της εργασίας όταν είναι υπερβολική δημιουργεί κόπωση στον εργαζόμενο και την εκφράζει αυτή μέσα από το τραγούδι του. Η οκτάωρη απασχόληση καθιερώνεται αργότερα μετά τη δημιουργία του Δημοτικού τραγουδιού. Μιλάμε για εποχές που οι άνθρωποι εργάζονται από «ήλιο σε ήλιο». Φτάνουν σε σημείο να καταραστούν ακόμα και τον ήλιο για την καθυστέρηση λήξης του ωραρίου απασχόλησης. Επιπρόσθετα πρέπει να σημειωθεί ότι η ενασχόληση με γεωργικές εργασίες που σχετίζονται με τις καιρικές συνθήκες και τη συγκομιδή είναι πέρα από το σύνηθες ωράριο εργασίας. Είναι άλλωστε γνωστή η φράση «θέρος, τρύγος, πόλεμος».

*«Ήλιε μ' γιατί άργησες πολύ, να πας να βασιλέψεις;
Σε καταριέται η εργατιά.....»*

Σε άλλο τραγούδι επίσης:

*Ήλιε μου για χαμήλωσε και μη πολυαργήσεις
Σε καταριέται η αργατιά, κι οι ξενοδολευτάδες*

Αραβαντινός 216

*Ούλοι τον ήλιο τον τηράν που πάει να βασιλέψει
Κι η κόρη που 'χει τον καημό, το πέλαγο αγναντεύει*

Πολίτης 128

Σε άλλο τραγούδι και όταν υπάρχει επιθυμία για επιμήκυνση του διαθέσιμου για εργασία χρόνου συμβαίνει το αντίθετο:

*Στην παραπάνω γειτονιά και στην απάνω ρούγα
Ξανθή κόρ' ήταν κι έφαινε, έφαινε και τραγούδα
Κι απ' τον ηχώ του τραγουδιού κι απ' τον ηχώ της κόρης
Ο ήλιος σκανδαλίστηκε κι αργεί να βασιλέψει.
Το 'μαθε η μάνα του ηλιού και την εκαταριέται
..... Passow αρ. 539.*

Η πιθανότητα πρόκλησης θανατηφόρου ατυχήματος είναι αυξημένη σε ιδιαίτερα επικίνδυνες καταστάσεις.

Είναι γνωστό το τραγούδι «Του γιοφυριού της Άρτας»

*«μαστόροι μη παιδεύεστε και μη χασομεράτε
αν δε στοιχειώσεται άνθρωπο, γιοφύρι δε στεριώνει
κι όχι άνθρωπο κάθε άνθρωπο ούτε απ' την αράδα
παρά να θεμελιώσετε την πρώτη μαστορίνα».*

(Ακαδημία Αθηνών, Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, τα Γ 109)

Η ίδια απαίτηση υπάρχει και για το γεφύρι της Τρίχας, στο Δαφνοπόταμο

*Όλη τη μέραν έχτιζαν κι αποβραδύς χαλάουτον
Ντο δι'ς με^x πρωτομάστορα, και στένω το γεφύρι σ'
Αν δίνω σε τον κύρη μου, ν' άλλο κύρη πα κ' έχω...*

(Ακαδημία Αθηνών, Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, τα Γ 113)

Ο λόγος που απαιτείται η ανθρώπινη θυσία για τη στερέωση ανεγειρόμενου οικοδομήματος είναι αναγκαία, σύμφωνα με τη λαϊκή δοξασία για αν είναι η ψυχή του θυσιαζόμενου ανθρώπου ή ζώου φύλακας του κτηρίου. Εκτιμώ ότι αυτή η δοξασία είναι αποτέλεσμα συχνών θανατηφόρων ατυχημάτων κατά την εκτέλεση δύσκολων τεχνικών έργων όπως είναι οι γέφυρες, με τα διαθέσιμα την εποχή εκείνη μέσα.

Η αναγνώριση – εκτίμηση του κινδύνου από πιθανή προσέγγιση σε κινούμενα στοιχεία με κίνδυνο ακόμα και θανατηφόρου ατυχήματος. Στο απόσπασμα από το παρακάτω Ηπειρώτικο τραγούδι εκφράζεται η θλίψη και η απογοήτευση για τη μη έγκαιρη προειδοποίηση ύπαρξης κινδύνου.

*«δε σ' το 'πα χαλασιά μου, στο μύλο να μην πας,
να μη σε πιάσει η ρόδα και γίνω εγώ φονιάς.»*

Σε ορισμένα δημοτικά τραγούδια φαίνεται η απαίτηση του εργαζόμενου για καταβολή των δεδουλευμένων που εκφράζεται αυτό μέσα από το τραγούδι, ελλείψει της Επιθεώρησης εργασίας και των άλλων μηχανισμών υποστήριξης και αγωνιστικής διεκδίκησης.

*«Δώδεκα χρόνους έκανα σε μια χήρα Βουργάρα, ...
Δοσ' μου κυρά μ' τη ρόγα^{xi} μου, δοσ' μου τη δούλεψή μου...»*

Σε μια παραλλαγή του παραπάνω τραγουδιού:

*Μ' ερόγιασε η μάνα μου σ' ενός Αρμένη χέρια
Στις δεκατρείς του λέω
Δόσ' μου κυρή μ' τη ρόγα μου, δόσ' μου τη δουλεψή μου
Έλωσα χρόνους δώδεκα, νυχτόμερα να τρέχω
Αραβαντινός 477, Passow 639, Χασιώτης 203.*

Σε άλλο τραγούδι από την Κάρπαθο:

*Ο Κωσταντής εδούλευε και ρόγα δεν επήρεν
Και όσο και για τη ρόγα του εφίλη την κυρά του*

.....(Εμμ. Μανωλακάκης, σελ 68)

Ακόμα και η απασχόληση ανηλικού και ο αυξημένος κίνδυνος ατυχήματος στα άτομα αυτής της ηλικίας όταν δεν έχουν την απαιτούμενη εμπειρία και γνώση για την εκτέλεση ιδιαίτερα επικίνδυνων εργασιών οι οποίες απαιτούν τη χρήση κοπτικών μέσων και εργαλείων αντιμετωπίστηκε από το Δημοτικό τραγούδι:

*«Τριανταφυλλένια κίνησε, να πάει να κόψει ζύλα.
Τα ζύλα ήταν δέντρινα^{xii} κι η κόρη ήταν μικρούλα
Κι έκοψε το χεράκι της, το μικροδάχτυλό της
Κι έβγαλε το μαντίλι της το χρυσοκεντισμένο
Να δέσει το χεράκι της το πολυπονεμένο...»*

Σαρακατσάνικα τραγούδια της Ηπείρου, 136.

Η λήψη μέσων ατομικής προστασίας είναι επιβεβλημένη όταν εξαντλούνται όλα τα μέσα και μέτρα αποτροπής των κινδύνων.

*Τέσσερα και πέντε οι ενιά αδερφοί
Στο δρόμο που πηγαίνουν εδιψάσασι
Βρίσκουν ένα πηγάδι μα' ταν πολύ βαθύ
Παίζουνε τον κόμπο^{xiii}, ποιος θα κατεβεί
Πέφτει του μεγάλου, του Μαυροκωσταντή
«Δέστε με αδέρφια και κατεβάστε με
Δένουν το τ' αδέρφια και κατεβάζουν το
«'νεβάστε με αδέρφια κι εφτάσαμε νερό
Παν να το ανεβάσουν, κόβεται το σκοινί
Και ξαναδευτερόνου και ξανακόβγεται*

.....

Σε ένα Θρακιώτικο τραγούδι επίσης:

Της Σαλονίκης το θεριό βγήκε να σεργιανίσει

.....

*Τι έχεις κόρη μ' και θλίβεσαι, τι έχεις κόρη μ' και κλαίγεις
Το δαχτυλίδι μ' έπεσε μέσα εις το πηγάδι.
Ποιος είναι άξιος και δυνατός, να σέμπει να το βγάλει,
Άντρα θα τον στεφανωθώ, άντρα θα τονε πάρω
Τον έδεσε, τον έβαλε μέσα εις το πηγάδι*

.....

(Θρακικά Γ, σελ. 263)

ⁱ Πλατόνα: Με δυνατές πλάτες

ⁱⁱ Αγραπάκος: αδράχτι

ⁱⁱⁱ Μασιάδες :Μεταλλικά αντικείμενα για το ανακάτεμα της φωτιάς

^{iv} Παραστημός: Από τη μέσα πλευρά του χωραφιού

^v Παραγλυμός: από την έξω πλευρά του χωραφιού

^{vi} Κελί: Καλύβι

^{vii} σια: ίσια

^{viii} Λαγανίζει: λιχνίζει

^{ix} Καπνιτζής: Καπνεργάτης

^x Ντο δις με: Τι μου δίνεις

^{xi} Ρόγα: μισθός

^{xii} Δέντρινα ζύλα: Ξύλα βελανιδιάς

^{xiii} Παίζουν τον κόμπο: ρίχνουν κλήρο

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Fauriel C. Chants populaires de la Grece modern, Paris 1824, 25.

Passow A. Τραγούδια Ρωμαίικα, Λειψία 1859

Ακαδημία Αθηνών, Ελληνικά Δημοτικά τραγούδια(εκλογή), Αθήνα 1962

Αραβαντινός Παν.

Γνευτός Π. Τραγούδια δημοτικά της Ρόδου, Αθήνα 1926

Θέρος Άγις Δημοτικά τραγούδια, Αθήνα 1909.

Κυριακίδης Στίλπων Οι γυναίκες εις την Λαογραφίαν

Πετρόπουλος Δ Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, Αθήνα, 1958

Πέτσης Ι Συλλογή ανέκδοτων δημοτικών ασμάτων Μακεδονίας, Χαλκιδικής, Θράκης, Θεσσαλονίκη 1931

Πολίτης Ν.Γ. Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού, Αθήνα 1914.

Σαρακατσάνικα τραγούδια της Ηπέιρου, Αδελφότητα Σαρακατσαναίων Ηπειρωτών Αθήνας, 1983.

Χασιώτης Γ. Συλλογή των κατά την Ήπειρον δημοτικών ασμάτων